

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
за освітньою програмою професійного спрямування «Економіка,
планування та управління бізнесом»
на тему: **«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ**
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ
ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ)»

Виконавець:

Студент ФЕУП

Шулікін Дмитро Ніколайович _____

Науковий керівник:

д.е.н., доцент

Несененко Павло Петрович _____

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Агропромисловий комплекс (АПК) є ключовою складовою економіки України, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни. Він забезпечує населення продовольством і постачає сировину для промислових потреб. АПК – це міжгалузева структура, яка об'єднує різні сектори, пов'язані з виробництвом та відтворенням, з метою гарантування продовольчої безпеки України, забезпечення належного рівня харчування, а також формування експортного потенціалу сировини й продовольства.

Діяльність агропромислового комплексу охоплює близько трьох чвертей території України, де мешкає третина населення країни. Продукція сектору займає більше 60% експорту, генерує близько 8% валового внутрішнього продукту (ВВП) і має важливе значення для національного бюджету. Частка продукції АПК в експортній структурі країни займає майже дві третини.

АПК є пріоритетним напрямом економіки, адже саме в його межах вирішуються питання продовольчої безпеки. Потенціал аграрного сектора значною мірою може стати основою для післявоєнного відновлення економіки, а також сприяти підвищенню ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності в країні. Він є одним із найбільших секторів, де виробляється основна частина продовольчих ресурсів, що суттєво впливає на рівень життя населення. З огляду на це, стан агропромислового комплексу, його проблеми та шляхи їх вирішення залишаються предметом наукових досліджень. Науковці, зокрема такі як Андрійчук В. Г. [2], Дусановський С. Л., Білан Є. М. [3], Саблук П. Т. [5], Несененко П. П. [17], Томілін О. О. [7], Атамас О. П. [11], Стегней М. І [14] та інші, розглядають різні аспекти розвитку АПК у своїх працях. Однак, попри досягнення, цей сектор має значні можливості для подальшого розвитку, які потребують додаткового дослідження.

Мета кваліфікаційної роботи - теоретичні, методичні та прикладні аспекти забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України та Одеського регіону та формування пропозиції щодо перспектив його розвитку.

Відповідно до поставленої мети роботи було визначено ряд наступних завдань:

- 1) охарактеризувати особливості функціонування агропромислового комплексу України.;
- 2) визначити функції та особливості державного регулювання агропромислового комплексу України;
- 3) проаналізувати міжнародний досвід функціонування та розвитку аграрного сектору;
- 4) визначити місце агропромислового комплексу в структурі національної економіки;
- 5) оцінити сучасний стан та основні тенденції діяльності агропромислового комплексу України;
- 6) проаналізувати основні показники діяльності АПК країни;
- 7) розробити напрями щодо післявоєнного функціонування агропромислового комплексу
- 8) проаналізувати тенденції функціонування АПК Одеського регіону;
- 9) розробити шляхи розвитку АПК Одеського регіону.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України та Одеського регіону

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та прикладних аспектів оцінювання ефективності функціонування агропромислового комплексу на прикладі України та Одеського регіону.

Для вирішення поставлених у кваліфікаційної роботі завдань були використані такі **методи дослідження**:

- загальнонаукові: аналогія, системний аналіз, формалізація;
- логічної абстракції: аналіз і синтез, індукція та дедукція;
- економіко-статистичного аналізу: табличний, графічний, групування, класифікації;
- маркетингові: PEST-аналіз, спостереження, опитування;
- експертної діагностики: ранжирування, порівняння, оцінювання.

Інформаційна база дослідження вказує на джерела, що слугували основою дослідження: наукові публікації та монографічні видання українських і зарубіжних учених, нормативно-законодавчі акти України й інших країн, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів, агентств, дані звітності підприємств, організацій і установ та ін.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань) та 1 додатку. Загальний обсяг роботи становить 104 сторінки. Основний зміст викладено на 81 сторінках. Робота містить 11 таблиць, 10 рисунків

Публікації та апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на X Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (4-5 жовтня 2024 року).

Шулікін Д. Н., Несененко П. П. Деякі проблеми залучення інвестицій у сільське господарство України в сучасних умовах. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. (4-5 жовтня 2024 р. м. Одеса). Одеса: ОНЕУ. 2024. С. 274-276.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні аспекти функціонування агропромислового комплексу**» охарактеризовано особливості функціонування агропромислового комплексу України, визначено напрями державного регулювання, проаналізовано міжнародний досвід функціонування та розвитку АПК в інших країнах.

У другому розділі «**Аналітична оцінка рівня розвитку агропромислового комплексу в Україні**» визначено місце агропромислового комплексу в структурі національної економіки, надано оцінку сучасного стану та основних тенденцій діяльності агропромислового комплексу України, проаналізовано основні економічні показники діяльності.

У третьому розділі «**Перспективи розвитку агропромислового комплексу України та Одеського регіону**» розроблено прогноз функціонування

агропромислового комплексу, проаналізовано тенденції функціонування АПК Одеського регіону, запропоновано шляхи розвитку АПК Одещини.

ВИСНОВКИ

Отже, в кваліфікаційній роботі було розглянуто тему «Забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України (на прикладі Одеського регіону)» та зроблено наступні висновки:

1. Агропромисловий комплекс України має високий потенціал і є важливою частиною національної економіки, здатною не тільки забезпечувати країну продовольством, але й формувати стабільну позицію на світових ринках. Завдяки розвиненому експорту агропродукції Україна є вагомим гравцем у забезпеченні продовольчої безпеки. Проте, війна негативно вплинула на галузь, зокрема через втрату частини обробних земель, що призвело до зниження показників зростання та частки агросектору у ВВП.

АПК України – це інтегрована система, що охоплює сільське господарство, виробництво засобів для аграрного сектору, а також галузі, які займаються транспортуванням, зберіганням і переробкою сировини. Головною умовою його розвитку є інтеграція промисловості й сільського господарства. Зокрема, вертикальна інтеграція сприяє оптимізації процесів виробництва, переробки та збуту продукції, тоді як горизонтальна інтеграція полегшує кооперацію між підприємствами, що займаються виробництвом однорідної продукції. У розвинутих країнах ця інтеграція підвищує ефективність завдяки спеціалізації та науково-технічному прогресу, а великі фірми агробізнесу координують економічні зв'язки й підвищують якість продукції.

Для України, з її значним сільськогосподарським потенціалом, розбудова агропромислової інтеграції є особливо важливою, щоб зберегти місце на внутрішньому ринку і забезпечити вихід на нові ринки.

2. Державне регулювання економіки необхідне через неспроможність ринку самостійно вирішувати проблеми. Воно спрямоване на створення умов для сталого економічного розвитку України, досягнення соціальної стабільності та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Основні функції державного регулювання:

- цільова – визначення напрямів розвитку економіки;
- стимулююча – вплив на економічні процеси;
- нормативна – встановлення правил для економічних суб'єктів;
- коригуюча – розподіл ресурсів для усунення негативних ефектів;
- соціальна – забезпечення соціального захисту та створення суспільних благ;
- контролююча – контроль за дотриманням стандартів.

Аграрній галузі притаманні особливості, що позначаються на формуванні системи її державного регулювання. Галузь є життєзабезпечувальною, адже від стану та перспектив її розвитку залежить забезпечення життєдіяльності населення країни.

До основних заходів державного регулювання агросектору відносяться контроль за експортом та імпортом, податкові та кредитні пільги.

Світовий досвід показує, що для сталого розвитку аграрного сектору необхідна

державна підтримка, яка реалізується через податкову, грошово-кредитну, бюджетну, цінову політику, планування, дотації, державне замовлення, ліцензування, та зовнішньоекономічну політику.

3. Спостерігається міжнародна тенденція до відмови від прямих субсидій. Наприклад, США й Австралія використовують страхові виплати як основний метод підтримки, Канада зосереджена на здешевленні кредитів, а в Нідерландах держава фінансує наукові дослідження та інновації.

Зокрема, аграрна політика ЄС базується на принципах спільних цілей, спільного фінансування та відповідальності. Зміна підходів відбувалася поетапно. На початку політика була спрямована на забезпечення населення продуктами харчування, пізніше – на регулювання обсягів виробництва для подолання надлишків. Реформа Мак-Шеррі в 1992 році запровадила прямі виплати та посилила екологічну складову. У 2000-х роках реалізовувалася політика розвитку сільських територій, що включала інноваційний підхід, зокрема енергетичну ефективність. У 2014-2020 рр. діяла стратегія «Європа 2020», яка орієнтувалась на конкурентоспроможний розвиток та збалансоване зростання економіки сільських регіонів.

Польща активно застосовує прямі платежі, а Угорщина, яка відома своїм ресурсним забезпеченням, з 90-х років впроваджує сучасні технології в аграрне виробництво.

Нідерланди фінансують інноваційні проєкти та дослідження, спрямовані на екологічність і відновлювану енергетику, підтримують фермерів, які відмовляються від хімікатів, і прагнуть досягти використання біомаси як палива. США надають підтримку фермерам через страхування врожаю та доходу, а в Канаді широко застосовується регіональний підхід до страхування та кредитування аграрного сектору.

4. Основою національної економіки є матеріальне виробництво, яке створює засоби для життя та розвитку суспільства, зокрема засоби виробництва та предмети споживання. До матеріального виробництва входять такі галузі, як промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля та зв'язок.

Сільське господарство займає 7,58% у структурі валового внутрішнього продукту України, посідаючи четверте місце серед галузей економіки. Галузь, що включає сільське, лісове та рибне господарства, сильно залежить від кон'юнктури світового ринку сировини та продовольства. Після досягнення пікового значення у 10,89% у 2021 році, частка цього ВЕД знизилася до 7,58% у 2023 році, що вказує на вплив воєнних дій на агросектор України.

5. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України завдала значних втрат аграрному сектору країни, що негативно відобразилося на всій економіці. За 9 місяців 2022 року втрати сільського господарства оцінювалися у 6,6 млрд доларів США, що становило 23% від загальної вартості активів галузі. До лютого 2023 року сукупні збитки у галузі досягли 40,2 млрд дол., з яких 8,7 млрд становили прямі втрати. Світовий банк оцінює загальні збитки від війни приблизно у 290 млрд доларів. Агровиробники зазнали втрат через скорочення обсягів виробництва, проблеми з логістикою, падіння цін на внутрішньому ринку та подорожчання ресурсів. Попри це, аграрний сектор є ключовим для української економіки. У 2022

році експорт зернових культур досяг майже 24 млн тонн, хоча це на 10 млн тонн менше, ніж у попередньому сезоні.

Блокада українських портів змусила виробників орієнтуватися на внутрішній ринок або використовувати альтернативні шляхи експорту, що призвело до збільшення витрат на транспортування та обмеження експорту. Однак, запуск «зернового коридору» та переорієнтація на олійні культури дещо стабілізували ситуацію.

Через бойові дії сільськогосподарські землі постраждали від прямого пошкодження та замінування. Через зменшення посівних площ у 2024 році спостерігається падіння виробництва основних культур порівняно з 2021 роком. Зокрема, площі під зерновими скоротилися на 30,3%, а пшениці – на 30,94%.

Виробництво технічних культур залишається стабільним, тоді як скорочення посівних площ впливає на експортні культури, що мають важливе значення для світової продовольчої безпеки. Виробники з Одеської, Полтавської та Чернігівської областей є лідерами у валовому зборі зернових, тоді як за урожайністю виділяються Хмельницька, Чернігівська та Буковинська області. Водночас, зростання власного виробництва м'яса дозволило Україні скоротити імпорту, хоча рівень споживання окремих видів м'яса, таких як свинина, дещо знизився.

6. Проведений аналіз свідчить, що за 2023 рік частка АПК у ВВП України знизилася на 3,4% порівняно з 2021 роком, що пов'язано з руйнуванням аграрної інфраструктури. Водночас, навіть під час війни аграрний сектор залишається важливим джерелом валютних надходжень в Україну. У 2023 році частка аграрного експорту зросла до 63,5% загального експорту, що на 19,5% більше, ніж у 2021 році. Це підкреслює стратегічне значення аграрного сектору для накопичення валютних коштів.

З початком війни спостерігається різке зростання цін на овочі, худобу та яйця, тоді як ціни на молоко залишилися майже незмінними, а картопля та насіння олійних культур навіть подешевшали. Причинами цього є переорієнтація виробників, а також менший вплив бойових дій на ці культури. Незважаючи на воєнні умови, урожайність залишається стабільною, а кукурудза стала головною зерновою культурою з найбільшими обсягами реалізації.

Загалом у галузі зростають ціни, що викликано подорожчанням логістики та іншими факторами. Зокрема, середня ціна на овочі значно підвищилася через військові дії та кліматичні умови. Порівняно з довоєнним періодом, середня ціна великої рогатої худоби зросла на 34% через скорочення поголів'я.

Тваринництво також постраждало: виробництво вовни знизилася на 18%, а яєць – на 16%. Незважаючи на втрати у вигляді знищення посівних площ та господарств, аграрний сектор продовжує адаптуватися до нових умов. За багатьма показниками 2023 і 2024 роки є більш оптимістичними порівняно з 2022 роком, що вселяє надію на подальше відновлення.

7. Війна в Україні призвела до економічного спаду, інфляції, зростання безробіття, міграції та інших соціальних проблем. Відбудова економіки потребує не лише зовнішньої підтримки, але й акценту на внутрішніх ресурсах, незалежних від зовнішнього політичного впливу. Ключовою галуззю лишається аграрний сектор, який має реалізувати інноваційні, ресурсощадні технології для зміцнення

конкурентоспроможності.

На основі проведеного PEST-аналізу зроблено висновки, що у сучасних умовах найбільший вплив мають політичні фактори, які складають 40% від загального впливу. Це пов'язано з військовими діями, які суттєво обмежують можливість ведення сільськогосподарської діяльності. На другому місці за значимістю – економічні фактори, такі як брак фінансування, висока інфляція та економічна нестабільність. Вони створюють серйозні перешкоди для функціонування аграрного сектору. Третю позицію за впливом займають соціальні фактори. Трудові ресурси є ключовими для сільського господарства, але через міграційні та мобілізаційні процеси в суспільстві спостерігаються негативні тенденції, що впливають на галузь. Найменший вплив наразі мають науково-технічні фактори. Через військові дії значні інвестиції в технології, оновлення та модернізацію основних засобів у сільському господарстві поки що не очікуються.

За результатами досліджень розроблено пропозиції щодо післявоєнного розвитку аграрного сектору України, виходячи із сучасних викликів та можливостей, такі як реформа ринку землі, розширення ролі фермерів і кооперативів, розвиток великих агропромислових об'єднань, підтримка машинобудування, подолання монополізму, проведення інфраструктурного розвитку та ін.

8. Важливу роль в економіці Одеської області відіграє сільське господарство, зокрема вирощування зернових, технічних культур, овочів та винограду, а також розведення худоби та виробництво молока, м'яса і яєць. Земельний фонд охоплює 3,3 млн га, з яких 2,6 млн га – сільгоспугіддя.

Упродовж останніх років вдалося наростити обсяги виробництва зернових, соняшника, винограду. З початку війни виробництво культур зазнало великого падіння – виробництво зерна впало на 40,02% порівняно з 2021 роком, соняшнику вироблено на 40,88% менше порівняно з 2021 роком. В той же час виробництво овочів зросло на 15,08%, а плодів та ягід на 1,97%. Попри зниження виробництва після 2022 року, область залишається лідером у виробництві окремих культур, таких як рис, нут і сочевиця. Водночас відзначається зменшення поголів'я худоби через здорожчання кормів, міграцію населення та війну.

Програма підтримки «Аграрна Одещина» (2019-2025 рр.) передбачає компенсації для аграріїв, підтримку фермерських господарств, розвиток зрошувальних систем та програму пільгового кредитування.

Війна вплинула на агросектор регіону, але інвестиційна привабливість зберігається. Рослинництво займає 88,2% у структурі сільського господарства, а вівчарство і виноградарство – провідні галузі. Хоча виробництво у харчовій та переробній галузях зростає, ситуація може покращитись лише після закінчення війни.

9. Ефективний розвиток аграрного сектору є основою продовольчої безпеки регіону і підвищення рівня життя сільського населення. Проте реальні зміни можливі лише після завершення війни. Хоча держава та міжнародні партнери вже зробили багато для підтримки агропромислового комплексу (АПК), через непередбачуваність війни, для стабілізації та подальшого функціонування сектора необхідно вжити кілька ключових заходів, такі як проведення оцінки збитків, створення програми розмінування, організацію безпеки інфраструктури та ін. Для

подальшого післявоєнного відновлення необхідно також запровадити ряд практичних заходів – державну підтримку агропромислових суб'єктів, захист вітчизняних виробників, реформу земельної політики, залучення інвестицій, кредитна допомога, залучення країн-партнерів.

АПК потребує інтенсивної модернізації, покращення роботи енергетичної системи та впровадження альтернативних джерела енергії, як-от біогаз, біомаса та сонячна енергія. Важливо також відновити енергетичну інфраструктуру для забезпечення роботи критичних об'єктів.

Завдяки інноваціям, фінансовій підтримці, екологічним та енергетичним рішенням, відновлення агропромислового комплексу стане основою для досягнення продовольчої безпеки та економічної стабільності в Україні.

АНОТАЦІЯ

Шулікін Д. Н. «Забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України (на прикладі Одеського регіону)».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступені магістра зі спеціальністю 076 «Підприємництво та торгівля» за освітньою програмою професійного спрямування «Економіка, планування та управління бізнесом». Одеський національний економічний університет. м. Одеса, 2024 рік.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження - процес забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу України та Одеського регіону.

У роботі розглядаються теоретико-методологічні аспекти функціонування агропромислового комплексу та його складових. Визначено напрями державного регулювання АПК.

Проаналізовано міжнародний досвід функціонування та розвитку аграрного сектору. Визначено місце агропромислового комплексу в структурі національної економіки, дано характеристику сучасного стану функціонування. Проаналізовано основні економічні показники галузі.

Надана оцінка загрозам розвитку та функціонування за допомогою PEST-аналізу, виявлено основні проблеми діяльності агропромислового комплексу в Україні та Одеському регіоні, запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, аграрний сектор, сільське господарство, Одеський регіон, національна економіка, експорт, імпорт, інновації, програма відновлення, ефективність функціонування.

ANNOTATION

Shulikin D. «Ensuring the effective functioning of the agro-industrial complex of Ukraine (on the example of the Odesa region)».

Qualification work for a master's degree in specialty 076 “Entrepreneurship and Trade” under the educational program “Economics, Planning and Business Management”. Odesa National Economic University. Odesa, 2024.

The master's thesis consists of three sections. The object of the study is the process of ensuring the effective functioning of the agro-industrial complex of Ukraine and th

Odesa region.

The theoretical and methodological aspects of the functioning of the agro-industrial complex and its components are considered in the work. The directions of state regulation of the agro-industrial complex are determined.

The international experience of functioning and development of the agricultural sector is analyzed. The place of the agro-industrial complex in the structure of the national economy is determined, the current state of functioning is characterized. The main economic indicators of the sector are analyzed.

The threats to the development and functioning are assessed using the PEST-analysis, the main problems of the agro-industrial complex in Ukraine and the Odesa region are identified, and ways to solve them are proposed.

Keywords: agro-industrial complex, agrarian sector, agriculture, Odesa region, national economy, exports, imports, innovations, recovery program, efficiency of functioning.

